

לא בשמים היא

מים ראשונים: בתחרות על אמרת חז"ל הנדרשת ביותר, נראה שביטוי זה יזכה לאחד המקומות הראשונים, אם לא הראשון. מה כבר לא נכתב וחובר בנושא זה? ראו ספרו של [שלום רוזנברג: לא בשמים היא, תורה שבע"פ - מסורת וחינוך, הוצאת תבונות, מכללת הרצוג, תשנ"ז](#) ורבים אחרים. ואנו לא באנו אלא להאיר מספר זוויות קטנות בנושא.

לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: (דברים ל יב).¹

מסכת עירובין דף נה עמוד א – פשט הביטוי

והיינו דאמר אבדימי בר חמא בר דוסא: מאי דכתיב "לא בשמים היא" "ולא מעבר לים היא"? "לא בשמים היא" - שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא - אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר: "לא בשמים היא" - לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר: "לא בשמים היא" - לא תמצא בגסי רוח, ולא מעבר לים היא - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים.²

בבא מציעא דף נט עמוד ב – בפרשת תנורו של עכנאי

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. – מאי לא בשמים היא? - אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה: "אחרי רבים להטות" (שמות כג ב).³

בבא מציעא דף פו עמוד א – המחלוקת במתיבתא דרקיע

קא מיפלגי במתיבתא דרקיעא: אם בהרת קודמת לשער לבן - טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת - טהור. ספק, הקב"ה אומר: טהור, וכולהו מתיבתא דרקיעא אמרי טמא. ואמרי: מאן נוכח - נוכח רבה בר נחמני. דאמר רבה בר נחמני: אני יחיד בנגעים, אני יחיד באהלות.⁴

¹ לפני שנפליג בדרשות חז"ל, הנה במקרא עצמו. בספר שמות, מיד לאחר מעמד הר סיני אומרת התורה: "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" (שמות כ ט). כך גם בדברים ד לו: "מן השמים השמיעך את קולו וכו'". בא משה ואומר: "לא בשמים היא". דרשות רבות הדנות בביטוי "לא בשמים היא" מתמקדות בכוח בית דין של מטה (כביכול אפילו מול בית דין של מעלה), באוטוריטה של חכמים, באופן הכרעת מחלוקות בישראל וכו'. לפני שנפנה אף אנו לדרך זו, חשוב לזכור את פשט הפסוק שמתחבר היטב הן עם הפסוק הקודם "לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא" והן עם הפסוק שבא בהמשך "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו" - המשמעות של לימוד התורה הפתוח לכל. הצורך, היכולת והרשות של כל אחד מישראל להפשיל שרוולים ולהיכנס לעולמה של תורה כפי שאומרת הגמרא בעירובין הנ"ל, אבל בשילוב עם דרך ארץ שקדמה לתורה. ראו גם מדרש דברים רבה פ"ה ח סימן ג בפרשתנו: "אמר רבי ינאי: למה הדבר דומה? לכיכר שהיה תלוי באויר. טיפש אומר: מי יוכל להביאו? ופקח אומר: לא אחד תלה אותו? מביא סולם או קנה ומוריד אותו. כך כל מי שהוא טיפש אומר: אימתי אקרא כל התורה? ומי שהוא פיקח מהו עושה? שונה פרק אחד בכל יום ויום עד שמסיים כל התורה כולה. אמר הקב"ה "לא נפלאת היא" ואם נפלאת היא? "ממך" - שאין אתה עסוק בה, הוי: "כי המצוה הזאת". ראו המדרש שם במלואו. ראו גם אבן עזרא על הפסוק: "לא בשמים היא - פירוש נפלאת". ובכיוון זה הלכנו בדברינו [לא נפלאת היא ממך](#) בפרשה זו בשנה האחרת, ראו גם הדף [מורשה קהילת יעקב](#). והפעם, כאמור, נלך בדרך ההלכתית: "לא בשמים היא" - סמכות קביעת ההלכה נמסרה לחכמים!

³ בגרסה שלפנינו ר' יהושע התנא רק אומר: לא בשמים היא ואילו ר' ירמיה האמורא הוא שמוסיף וקובע ברורות: אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר נתנה תורה מהר סיני (במקומות רבים בתלמוד הבבלי מובאים המילים: "אין משגיחין בבת קול" בשמו של ר' יהושע, אך לא כך משמע בסיפור זה. בירושלמי לא מופיע ביטוי זה כלל, גם. לא בסיפור [תנורו של עכנאי](#), ירושלמי מועד קטן פרק ג הלכה א). בנוסח שלפנינו, ר' יהושע רק אומר: "לא בשמים היא". האם כוונתו באותו רגע הייתה לנטרל לגמרי את האפשרות של בת קול לדורות, או שמא התייחס בראש ובראשונה לשעתו, למקרה הספציפי של תנורו של עכנאי, בו ר' אליעזר מגייס לעזרתו לא רק את בת הקול אלא גם עושה מעשים אחרים שיכלו להיראות כמיני כישוף ומופתים: המים שחזרו לאחוריהם, עץ חרוב שנעקר ממקומו וכותלי בית המדרש שמטו לנפול (ראו בגמרא שם)? הרי זה אותו ר' אליעזר שמוגדר כשמותי (שבת קל ע"ב), שנחשב במינות (עבודה זרה טז ע"ב) ושאינו עשה מעשי כשפים בנטיעת קישואין (סנהדרין סח ע"א) גם אם רק להתלמד. סיוע מה לאפשרות זו נראה מהגמרא במסכת נדה ז ע"ב: "כל ימיו של רבי אליעזר היו עושין כרבי יהושע, לאחר פטירתו של רבי אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו. כרבי אליעזר בחייו מאי טעמא לא? משום דרבי אליעזר שמותי הוא וסבר: אי עבדינן כוותיה בחדא - עבדינן כוותיה באחרנייתא, ומשום כבודו דר"א לא מציינן מחינן בהו. לאחר פטירתו של ר"א, דמצינו מחינן בהו, החזיר את הדבר ליושנו". סיוע לרעיון שר' יהושע לא התנגד לבת קול באופן מוחלט, אלא רק בהקשר עם המקרה המיוחד של תנורו של עכנאי, אפשר למצוא, למשל, בהשוואה שעשו מפרשים רבים עם הגמרא בעירובין יג ע"ב שם משמע שבת הקול סייעה להכריע כבית הלל. ראו תוספות ברכות נב ע"א ובבא מציעא נט ע"ב. ראו דברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות, וכן [תנורו של עכנאי](#) כולל הפניות רבות בפרשת בהר, והאריכו בו רבים וטובים.

⁴ נחלקו בשמים (במתיבתא דרקיעא) לגבי מקרה של ספק בדיני נגעים (אם הבהרת קדמה לשיער הלבן - הנגע טהור, אם השיער הלבן קדם לבהרת - הנגע טמא, במקרה של ספק מה הדין?). הקב"ה אומר שספק כזה הוא טהור וכל שאר החכמים, היושבים כעת

.... כי הוה קא נייחא נפשיה, אמר: טהור, טהור. יצאת בת קול ואמרה: אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהור.⁵

דרשות הר"ן הדרוש השביעי – הסבר לתנורו של עכנאי למחלוקת על ספק הבהרת

... שדבר ידוע שכל התורה שבכתב ובעל פה נמסרה למשה, כמו שאמר: ... "ועליהם ככל הדברים" – מלמד שהראהו הקב"ה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ... הם המחלוקות וחילוקי הסברות שבין חכמי ישראל. וכולן למדם משה מפי הגבורה בלא הכרעה כל מחלוקת ומחלוקת בפרט. אבל מסר לו כלל אשר בו יודע האמת, והוא: "אחרי רבים להטות" וכן: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך" ... הרי שניתן רשות לחכמי הדורות להכריע במחלוקת החכמים הנראה להם ... וזהו ענין רבי אליעזר הגדול ומחלוקתו ... הנה ראו כולם שר' אליעזר מסכים אל האמת יותר מהם, וכי אותותיו כולם אמיתיים צודקים, והכריעו מן השמים כדבריו, ואף על פי כן עשו מעשה כהסכמתם. שאחר ששכלם נוטה לטמא, אף על פי שהיו יודעים שהיו מסכימים הפך מן האמת, לא רצו לטהר. והיו עוברים על דברי תורה אם היו מטהרים, כיון ששכלם נוטה לטמא. שההכרעה נמסרה לחכמי הדורות. ואשר יסכימו הם - הוא אשר צוה ה'.⁶

מסכת תמורה דף טז עמוד א – הלכות שנשתכחו אחרי פטירת משה

אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע שאל!⁷ אמר להם: "לא בשמים היא". אמרו לו לשמואל שאל! אמר להם: "אלה המצות" - שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה.⁸

במתיבתא דרקייעא, אבל יסודם בבית המדרש בארץ, אומרים שספק כזה הוא טמא. ומי לכאורה מכריע את ההלכה? רבה בר נחמני שהוא מומחה יחיד בדיני נגיעים ושבא ממתבתא דארעא. בעיין נוסף נראה שה"לא בשמים היא" של מקרה זה הוא שונה, לא רק בגלל שכעת המחלוקת היא בשמים ממש, בבית מדרשו של הקב"ה! רבה בר נחמני שמכריז על עצמו "אני יחיד בנגעים, אני יחיד באהלות" מצטרף לפסיקת הקב"ה (יחיד) וכנגד החכמים (רבים) שיושבים בעולם האמת. אבל חכמים אלה יסודם בארץ, הם "תנא קמא" במשנה במסכת נגיעים ד' יא שהיא הבסיס לכל המחלוקת. וזה לשון המשנה שם: "... מפני שאמרו אם בהרת קדמה לשער לבן טמא ואם שער לבן קדם לבהרת טהור ואם ספק טמא ורבי יהושע קיהה". ונזכרת משנה זו גם בגמרא נדה דף יט ע"א: "ובפלוגתא דרבי יהושע ורבנן, דתנן: אם בהרת קודם לשער לבן - טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת - טהור. ספק - טמא, ורבי יהושע אומר: כהה. ואמר רבה: כהה וטהור". ממקורות אלה מתגלה לנו לא רק מי הם החכמים שיושבים כעת במתיבתא דרקייעא ובעבר בבית המדרש למטה ואמרו: טמא, אלא שעוד משהו מעורב במחלוקת זו. ומי הוא? ר' יהושע! אותו ר' יהושע של תנורו של עכנאי, כאן הוא מקהה או מכהה את דעתו, דעת יחיד, כנגד שאר החכמים (הקהה את שניהם? ראו רמב"ן בראשית מט פסוק י: "ר' יהושע קיהה וטהר, שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח"). ר' יהושע מהסס ונוטה לטהר, הקב"ה ורבה בר נחמני פוסקים "טהור" בוודאות, ובכל זאת, הלכה כחכמים במתיבתא דארעא ובמתיבתא דרקייעא. ראו פירוש שטיינזלץ לגמרא בבא מציעא ממנה התחלנו, שמביא את רמב"ם הלכות טומאת צרעת פרק ב הלכה ט: "ספק שיער לבן קדם, ספק הבהרת קדמה הרי זו טמא, ויראה לי שטומאתו בספק". למה? כי לא בשמים היא. רמב"ם פוסק לא כקב"ה ולא כרבה בר נחמני שהוא יחיד בנגעים ואהלות וגם לא כר' יהושע שמהסס ולבו אומר לו שהדבר טמא מספק. למקורות נוספים בנושא, ראו גמרא נזיר סה ע"ב, מהרש"א בגמרא בבא מציעא פו ע"א וכן עיונים ואורח הלכה בגמרות שטיינזלץ הנ"ל.

⁵ כאשר נפטר רבה בר נחמני, הוא חוזר ומאושש את שיטתו: טהור. ראו דברי הכסף משנה בפירושו לרמב"ם בהלכות טומאת צרעת פרק ב הלכה ט שהבאנו בהערה הקודמת, כשהוא מסכם ואומר: "ואע"ג דפרק הפועלים (בבא מציעא דף פ"ו) אמרינן דקב"ה אמר טהור, לא בשמים היא. ואע"ג דאמרינן מאן נוכח רבה בר נחמני ואיהו אמר טהור ויצתה נשמתו בטהרה, יש לומר דכיון דבשעת יציאת נשמה הוא דאמר הכי, הוי בכלל לא בשמים היא ואינו כדאי להוציא מכלל שבידינו דהלכה כתנא קמא (במשנה). ועוד שבתחילת פרק ה' דנגעים סתם לן תנא הכי". ראו שם כל הסיפור הטרגי של בריחתו של רבה בר נחמני מפני המלכות, עד שנוטר בודד בראש הדקל באגם של ביצות ויש אולי בדמותו משהו שמזכיר את ר' אליעזר בן הורקנוס שמילתו האחרונה הייתה גם היא "טהור" (סנהדרין סח ע"א, בדברינו [ר' אליעזר בן הורקנוס – חמישה פרקים ואפילו](#))..

⁶ באופן דומה מבאר הר"ן (רבי נסים בן ר' ראובן גירונדי, ספרד מאה 14) גם את הסוגיה לעיל של ספק בהרת שהקב"ה אמר טהור ומתיבתא דרקייעא אמרו טמא ובא רבה בר נחמני להכריע כקב"ה נגד כל שאר החכמים (אמנם בישיבה של מעלה בשונה מתנורו של עכנאי). גם בהסבר אגדה זו, הוא אומר: "כי עם היותם יודעים שספק טהור על דרך האמת (כי כך פסק הקב"ה שהוא אמת), היו אומרים: טמא. שמאחר שהכרעת התורה נמסרה להם בחייהם, ושכלם היה מחייב לטמא, היה מן הראוי שיהיה טמא אף על פי שהוא בהפך האמת, שכן חייב השכל האנושי". קצרנו מאד בדברי הר"ן והקורא הנאמן יעין במקור. אך נראה שניתן לסכם ולומר את דבריו שבתהליך קביעת ההלכה יכולה להיות התנגשות בין "האמת" האלהית והשכל האנושי. וגם אם לפוסק ההלכה ברורה האמת (האלוהית), כגון אם יצא הדבר "מפי הגבורה" בדרך זו או אחרת, הוא מחויב לשכל האנושי. אנשי המתיבתא דרקייעא שפסקו טמא כנגד הקב"ה ידעו ש"האמת" היא כמו שהקב"ה אמר, היינו ספק טהור. אבל הם פסקו לפי השכל שהדין הוא טמא. וגם רבה בר נחמני שלכאורה הכריע לטובת הקב"ה לא שינה את ההלכה שהיא כמתיבתא דרקייעא. כדעת אותם חכמים שאמנם הם כעת בישיבה של מעלה, אבל שכלם וכוחם בא להם כשהיו בישיבה של מטה. ראו הקדמת קצות החושן שאימץ דרשה זו ושם אותה כיסוד לספרו. וראו מתוך הקדמת אבן עזרא לפירושו לתורה שהקדים וסיכם בלשונו הקצרה והקולעת: "כי שיקול הדעת הוא היסוד, כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו, והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכל".

⁷ רבינו גרשום מפרש: ברוח הקודש, ושטיינזלץ מפרש: "מן השמים – שירור אותן הלכות שנשתכחו". ואפשר שהכוונה היא לשאלה באורים ובתומים, היינו שילך יהושע לאלעזר או לפנחס שישאלו בעבורו.

⁸ "לא בשמים" זה, משפט הבכורה. הוא הראשון – מיד לאחר פטירת משה! ראו חידושי אגדות מהרש"א שמסביר גמרא זו כך: "והשיב (יהושע) לא בשמים היא, שמשמת משה לא נתנה תורה לשאלו ספיקותיה מן השמים, דלכך נקראת תורת משה. אבל נתנה להכריע בספקות ע"פ הרוב כדין תורת משה". תורת משה משמים? לא. תורת משה היא בארץ! אך איך נדע את ההלכה?

מים ביניים: מגמרא זו נראה לשפוך אור נוסף (חדש?) על פרשת תנורו של עכנאי. הכוונה לעימות של חכם מול נביא ועדיפות החכם, כפי שמצוי במספר מקומות, כגון זה שבירושלמי סנהדרין פרק יא הלכה ד: "נביא וזקן למה הן דומין? למלך ששלח שני פלמנטרין שלו למדינה. על אחד מהן כתוב אם אינו מראה חותם שלי וסמנטורין שלי אל תאמינו לו, ועל אחר כתוב אף על פי שאינו מראה לכם חותם שלי וסמנטורין שלי תאמינו לו". ר' אליעזר בן הורקנוס מנסה להחזיר את כוחה של הנבואה וההתגלות לשיח בית המדרש. ועל כך עונה לו ר' יהושע: כבר בימי יהושע, מיד לאחר פטירתו של משה, נקבע הקו הברור בין נביא לחכם! לגבי נביא: "לא בשמים היא" – "אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה", אבל חכמים מחדשים ומחדשים!⁹

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא ח – משה שואל את השכינה

"עמדו ואשמעה" (במדבר ט ח),¹⁰ כאדם שאומר: אשמע דבר מפי רבי. אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עמו.¹¹

אמר ר' חידקא: שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא, ואמר: יודע היה משה שאין טמא אוכל את הפסח. על מה נחלקו? אם יזרק הדם עליהם אם לאו. ראויה היתה פרשת טמאים שתאמר על ידי משה, אלא שזכו אלו שתיאמר על ידיהם. לכך,¹² שמגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב.¹³

דברים רבה פרשה ח סימן ו – במלחמה עם המינים

"לא בשמים היא" – אין אנו יודעין שהתורה אינה בשמים? אלא מהו לא בשמים היא? אמר להם משה: שלא תאמרו משה אחר עומד ומביא לנו אחרת מן השמים, כבר אני מודיע אתכם: לא בשמים היא – שלא נשתייר הימנה בשמים. א"ר חנינא: היא וכל כלי אומנותה נתנה: ענוותנותה וצדקתה וישרותה [עבדותה] ומתן שכרה.¹⁴

"לא בשמים היא" ו"אין נביא רשאי לחדש" – זה מה לא לעשות, אבל מה כן? איך נחדש את ההלכות שנשתכחו? ראו בהמשך הגמרא שם: "אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו: אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו". ובהמשך הגמרא שם נמנים גם פנחס ואלעזר, כמו יהושע ושמואל שסירבו לשאול באורים ותומים ואמרו "לא בשמים היא" ו"אין נביא רשאי לחדש". הרי לנו נביא (שמואל), מלך (יהושע), רש"י דברים לג יז, רמב"ם הלכות מלכים א ג) וכהן גדול (אלעזר ופנחס) – כולם מכפיפים עצמם לעתניאל בן קנז, הוא יעבץ, הוא החכם הראשון לאחר מות משה. ואגב, ראו שם עוד בגמרא מה גרם לו ליהושע לשכוח את ההלכות: "בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתך שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בי: ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימש מתוך האהל? מיד תשש כוחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להורגו". הכל סובב סביב לימוד התורה. מה שנשכח הוא משום שלא נלמד היטב וחסר את השינון של פעם המאה ואחת. ומה שנשתכח אפשר תמיד להחזיר בפלפולה של תורה ולחזור לשורש של תורת משה (כדברי מהרש"א). ראו יומא פ ע"א: "שיעורים של עונשין הלכה למשה מסיני ... אחרים אומרים: בית דינו של יעבץ תיקנום, והכתיב: אלה המצות – שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה! – אלא: שכחום וחזרו ויסודום". ראו ספרו של שלום רוזנברג שהזכרנו במים הראשונים שמכליל מקורות אלה בקטגוריה של "דגם השכחה".

⁹ וכשנעדר ר' יהושע מבית המדרש לרגל זקנותו, הוא שואל את תלמידיו שבאו לבקרו אחרי בית המדרש: "מה חידוש היה בבית המדרש היום?", וכשהם מצטנעים ועונים לו: "תלמידך אנו, ומימך אנו ושותיך", הוא חוזר ואומר: "אף על פי כן, אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א). ראו הדף [מה חידוש בבית המדרש – ר' אליעזר ור' יהושע](#).

¹⁰ דברי משה, בפרשת פסח שני, לאנשים שהיו טמאים ולא יכלו לעשות את הפסח: "ויאמר אֲלֵהֶם מִשֶׁה עֲמְדוּ וְאִשְׁמְעָה מִהִי־צִוְיָה ה' לָכֵן". ובעוד שלושה מקומות נוספים במקרא לא ידע משה את ההלכה, או טעה בה. מצאו אותם.

¹¹ ראו ספרי זוטא פרק ט פסוק ח שמדגיש את הצטנעותו של משה והכבוד שהוא חולק לבני ישראל: "ויאמר אליהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם – כדאיים (כדאיים) אתם שידבר עמכם. דבר אחר: כדאיים אתם שידבר עמי על ידכם". אבל עם כל הצטנעותו, משה הוא הדגם הראשון והאחרון למי שיש לו "ערוץ פתוח" אל הקב"ה. רק ירצה לפתוח את הדלת לשמים, להיכנס ולדבר – מובטח לו שכך יהיה. אחריו, אין יותר תורה מן השמים, רק בבית המדרש. ראו שוב הערה 8 לעיל היכן נאמר "לא בשמים היא" הראשון. זה משה שבמקום אחד נקרא [איש האלהים](#) וכאן "ילוד אישה". ומי עוד נקרא בשם דומה? לא "ילוד אישה" אלא "אשרי יולדתו"? – ר' יהושע! ראו דברינו [אשרי ילוד אשה – אשרי יולדתו](#) בפרשת בהעלותך.

¹² לפיכך או מכאן.

¹³ כך גם בדין מקושש העצים, כמובא בספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קיד: "אמר ר' חידקא: שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא ואמר יודע היה משה שמקושש במיתה אבל לא היה יודע באיזו מיתה יומת". וכך גם בפרשת בנות צלפחד, ספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קלג: "ויקרב משה את משפטן לפני ה', אמר ר' חידקא: שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא ואמר יודע היה משה שהבנות נוחלות על מה נחלקו אם יירשו בראוי כבמוחזק ואם לאו". באותו בית מדרש של רבי עקיבא, בו משה נכנס "ולא ידע מה הם אומרים ותשש כוחו" (מנחות כט ע"ב) – בית המדרש בו הכל נלמד מדרשות על פסוקי המקרא, באותו בית מדרש דורשים בזכותו של משה שלא תאמר שלא ידע את עיקר הדין, אלא רק פרט מסוים נעלם ממנו. כבר אצל משה, ירדה התורה מהשמים ואין נזקקים לשאול בשמים אלא לפרטי ההלכה. מה שאחרי משה נפסק לגמרי, כי "לא בשמים היא". ומי הוא שטבע את מטבע הלשון "לא בשמים היא"? משה, בפרשתנו.

¹⁴ הוויכוח כאן הוא כבר לא פנימי: איך להכריע במחלוקת, איך לקיים את התורה בשינויי הזמן, איך לחדש ולייסד הלכות שנשתכחו במרוצת הדורות ובצוק העיתים. הוויכוח כאן הוא חיצוני, עם כתות ודתות שקמו לקעקע את האמונה בתורת משה. דומה שלא יכול להיות משפט ברור וחריף יותר מזה כדגל למאבק המר של עם ישראל עם מינים ומחדשי דתות למיניהם, אך יש גם לשים לב לטון הפייסני והרך של דברי ר' חנינא המסיימים את המדרש. שימו לב שכבר המדרש הקודם והכלל "אין נביא רשאי לחדש דבר"

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח הלכה ה – בת קול בבית מדרשו של הראב"ד

הדס שנקטם ראשו כשר ...

השגת הראב"ד: אמר אברהם: כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול ... והכל ברור בחבורנו ומקום הניחו לי מן השמים.¹⁵

דברים רבה ח ג פרשת נצבים – סוד לימוד התורה

א"ר ינאי: למה הדבר דומה? לככר שהיה תלוי באויר. טיפש אומר¹⁶: מי יוכל להביאו? ופקח אומר: לא אחד תלה אותו? מביא סולם או קנה ומוריד אותו. כך, כל מי שהוא טיפש אומר: אימתי אקרא כל התורה? ומי שהוא פיקח מהו עושה? שונה פרק אחד בכל יום ויום, עד שמסיים כל התורה כולה. אמר הקב"ה: "לא נפלאות היא ממך", ואם נפלאות היא? – ממך! לפי שאין אתה עסוק בה. הוי: "כי המצוה הזאת ... לא נפלאות היא ממך ... לא בשמים היא וכי".¹⁷

שבת שלום

ואתם נצבים

מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך להערת השוליים האחרונה על דברי הראב"ד לעיל, יש להוסיף ולהעיר שאין הוא היחיד ובתקופת הראשונים (וגם מקצת מהאחרונים) היו מגדולי ישראל שנעזרו בבת קול או ברוח הקודש שהופיעה בבית המדרש. ראו [שו"ת מן השמים בהוצאה מוסד הרב קוק ובהערותיו של ראובן מרגליות](#). ובימינו, שו"ת יביע אומר לרב עובדיה יוסף זצ"ל, חלק א - אורח חיים סימן מא: "בענין הנ"ל אם יש לפסוק הלכה ע"פ שו"ת מן השמים". וכבר זכינו כנזכר לעיל לדון בבת קול בדברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות.

מנטרלים למעשה את פרשת הנביא שדנו בה בפרשת שופטים: "נביא מקרָבָּךְ מאַחֲרֶיךָ כְּמִנִּי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֲלֵיו תִשְׁמָעוּן" (דברים יח טו). גם שמואל שהרבה לשאול בה' לצורך הנהגת העם מסרב לשאול לצורך ההלכה. וכך לפניו עתניאל בן קנז הוא יעבץ (דברי הימים א ד) ראשון חז"ל, הממשיך הישיר של משה. ראו דברינו [איך נכיר נביא אמת](#) בפרשת שופטים. על ענוותנותו של משה ניתן להוסיף את דבריו בדברים יח טו: "נביא מקרָבָּךְ מאַחֲרֶיךָ כְּמִנִּי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֲלֵיו תִשְׁמָעוּן". משה בענוותנותו אומר: "נביא כמוני יקים לך ה' אלוהיך". אבל חכמי התורה קבעו שאין נביא רשאי לחדש והסמכות לפרש את תורת משה ולקיים אותה כתורת חיים, מסורה לחכמי כל דור ודור (ובה בעת העצימו את דמותו של משה כנביא חד-פעמי והחזיקו אחריהם גדולי מחשבת ישראל עד שנכלל הדבר ב"ג עיקרי האמונה).

¹⁵ מאות בשנים לאחר שנקבע במסמרות: "לא בשמים היא" ו"אין משגיחין בבת קול", הרי לנו חכם וגדול בישראל, ר' אברהם בן דוד, שפוסק הלכה על סמך רוח הקודש. שימו לב גם לשימוש שהוא עושה במילה שמים, כשגרת לשון או במכוון כשהוא מסיים: "ומקום הניחו לי מהשמים". וכבר העירו עליו רמב"ן, מגיד משנה, ברכי יוסף (החיד"א) ואחרים. רמב"ן, למשל, "לא נבהל" מדבריו של הראב"ד על רוח הקודש, אפילו מאמין לו שכך היה, ועם זאת מתווכח איתו לעצם העניין. ראו דברי המגיד משנה על אתר וכן שו"ת מהר"י בן לב חלק ג סימן קטז: "ואין ספק שהרמב"ן האמין לדבריו שהופיע רוח הקודש בבית מדרשו ... ועם כל זה חלק על דבריו". לעומתו, נראה שהחיד"א (בספרו ברכי יוסף, אורח חיים סימן תרמו) מבין שהראשונים שחלקו על הראב"ד עשו זאת גם בגלל הכלל "לא בשמים היא". ראו בהערות שם: "אבל לדינא שוים מהריב"ל ומהר"ם בן חביב דאין להשיג ברוח הקודש כי לא בשמים היא". היכולת של הראב"ד, לפי דבריו, לערב בעניין את רוח הקודש היא משום שמקרה ספציפי זה הוא "דבר השנוי במחלוקת הגאונים". וכל העניין של שימוש ברוח הקודש ובבת קול בתקופות מאוחרות הוא נושא רחב ומורכב שמעט מים יצקנו בו בדברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות, והוא צריך לימוד יסודי ומעמיק (ראו למשל שו"ת יביע אומר חלק א אורח חיים סימן מא). ועכ"פ נראה שהכלל "לא בשמים היא" ו"אין משגיחין בבת קול" לא תמיד הובנו באופן כה נחרץ כמו שאנו נוטים להבינם היום. והמאיר עינינו והמחכימו עוד בנושא זה, יבורך.

¹⁶ טיפש במדרש איננו בהכרח טמבל או אדם חסר שכל או אפילו השכלה כמו בלשונו היום, אלא לעתים קרובות אדם עצלן. ראו למשל בגמרא שבת קנב ב: "משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו. פקחין שבהן קיפלום והניחוהו בקופסא, טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה ... פקחין שבהן החזירום לו כשהן מוגהצין, טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין".

¹⁷ כך נראה לנו להרחיב את הפסוק החותם. מנהגם היה להחביא את הלחם מפני המכרסמים למיניהם ואחת השיטות הייתה לתלות אותו בשק סגור במקום גבוה בכיפת הבית. מכאן הדימוי לתורה שהיא בשמים ולטרחה הנדרשת להורדת הככר כך שניתן לפרוס ממנו לסעודה (ואפשר להתפלפל באשר לסמליות של התלייה מחדש של הככר בכיפת הבית מה היא בנמשל). ראו הרחבת דרשה זו בשירי השירים רבה פרשה ה סימן ב: "ב' ר' יוחנן דצפרין פתר קרא בתלוליות של עפר, מי שהוא טפש מהו אומר מי יכול לקצות את זה, מי שהוא פקח מהו אומר הריני קוצה שתי משפלות ביום ושתי משפלות בלילה ולמחר כן עד שאני קוצה את כולה, כך מי שהוא טפש אומר מי הוא יכול ללמד כל התורה נזיקין שלשים פרקים, כלים שלשים פרקים, והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתיים למחר עד שאני לומדה כולה, א"ר ינאי (משלי כ"ד) ראמות לאויל חכמות, לככר נקוב שתלוי באוירו של בית, הטפש אומר מי יכול להוריד לזה, והפקח אומר ולא אחר תלאו, אלא הריני מביא שני קנים ומחברן זה עם זה עד שאני מורידו, כך הטפש אומר מי יכול ללמוד התורה שבלב רבי, והפקח אומר והוא לא מאחר למדה, הריני לומד היום שתי הלכות ושתיים למחר עד שאני למד התורה של חכם זה, אמר רבי לוי: לקרסטל נקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו מים, אומר הטפש מה אני מועיל מכניס בזו ומוציא בזו, והפקח אומר ולא שכרי אני נוטל, ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל מבעל הבית, כך הטפש אומר הריני לומד תורה ומשכחה מה אני מועיל, והפקח אומר ולא שכר יגיעה נותן לי הקדוש ברוך הוא?